

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.31.2.12>

Halid Bulić

PROSTI PRILOŽNI JUNKTORI U BOSANSKOM JEZIKU

*dr. sc. Halid Bulić, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, halid.bulic@ff.unsa.ba,
Sarajevo*

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.4(497.6)'367.624

rukopis primljen: 30. rujna 2019; prihvaćen za tisak: 5. prosinca 2019.

U radu se govori o prilozima koji mogu vršiti ulogu uvođenja zavisne klauze u sastav složene rečenice (gdje, kad, kako, odakle, dokle, kamo...) u bosanskom jeziku. U prvom dijelu rada prikazuje se kako je odnos priloga i veznika predstavljen u gramatičkoj literaturi i značajnijim rječnicima. Taj pregled pokazuje da u literaturi nije napravljeno jasno razgraničenje između priloga i veznika, premda se uglavnom priznaje da granica među njima postoji. U literaturi se može pronaći pet tipova nejasno predstavljenih odnosa između veznika i priloga: proglašavanje veznika vrstom priloga; proglašavanje priloga vrstom veznika („nepravih veznika”); status „veznih sredstava” zaključnih i isključnih klauza; upotreba izraza „veznički prilog” i sl. te kategorijalni status odnosnih priloga. U radu je posebna pažnja posvećena riječima gdje, kad i kako, koje u nekim kontekstima zaista pripadaju prilozima, a u nekim veznicima. Navode se sintaksički kriteriji na osnovu kojih se može dokazati kad su te riječi prilozima, a kad veznici. U radu se primjenjuje razlikovanje termina veznik, koji označava vrstu riječi, i termina junktor, koji označava vrstu funkcije u rečenici.

Ključne riječi: *junktori; prosti junktori; prilozima; priložni junktori; veznici; složena rečenica*

1.

Junktori se definiraju kao „riječi ili funkcionalno povezane grupe riječi koje povezuju homofunkcionalne jedinice u prostoj ili složenoj rečenici ili koje uvode zavisnu klauzu u sastav složene rečenice” (Bulić 2013: 215). Riječ je, dakle, o sredstvima koja u rečenici vrše funkciju povezivanja. U gramatikama se za ta sredstva najčešće koristi naziv *veznik*. Ali takvo imenovanje predstavlja problem, jer se naziv *veznik* koristi još i za označavanje jedne vrste riječi, i to nepromjenljivih i nepunoznačnih riječi. Pojam *junktor* širi je od pojma *veznik*. U ovom radu termin *veznik* koristit ćemo samo za imenovanje jedne vrste riječi, a *junktor* ćemo koristiti da označimo funkciju. Tu funkciju mogu vršiti riječi koje pripadaju različitim vrstama riječi kao i neke konstrukcije sastavljene od više riječi. Ovo terminološko razdvajanje omogućuje da se spriječe mnoge nejasnoće koje se javljaju u gramatikama kad se počnu miješati forma i funkcija. Junktori se s obzirom na gramatičko ponašanje i način na koji povezuju klauze mogu podijeliti na *konjunkture* i *subjunkture*. Funkciju junktora, u skladu s definicijom, mogu vršiti i promjenljive i nepromjenljive riječi kao i grupe riječi. Na osnovu broja riječi od kojih se sastoje junktori se dijele na *proste* i *složene*. Prosti junktori sastoje se od samo jedne riječi, a složeni u sebi sadrže više riječi. Prosti junktori u bosanskom jeziku mogu biti *veznički*, *zamjenički* i *priložni*. Složeni se mogu podijeliti na vrste s obzirom na vrste riječi koje ulaze u njihov sastav. Neke od mogućih kombinacija su: *prijedlog + veznik*, *prijedlog + imenica + veznik*, *prilog (priložni izraz) + veznik*, *riječca + veznik*, *veznik + riječca*, *riječca + zamjenica*, *zamjenica + riječca*, *riječca + prilog*, *prilog + riječca*...¹

2.

U ovom radu govorit će se o *prostim priložnim junktorima* i klauzama koje oni uvode u sastav složene rečenice bosanskoga jezika. Definicija priložnih junktora je jednostavna: to su *prilozi koji u rečenici vrše junktorsku funkciju*. U gramatičkim je tekstovima već ukazivano na mogućnost da prilozi mogu vršiti funkciju povezivanja klauza. U tim se tekstovima ne koristi riječ *junktor*, već *veznik* – dakle, govori se o vezi priloga i veznika. Postojanje određenih sličnosti između veznika i nekih priloga dokazuje i

¹ Isti teorijski i terminološki okvir primjenjuje se i u radovima Bulić (2013a), Bulić (2013b), Bulić (2016), Bulić (2016a) i Bulić (2018).

stanje u jezičkoj realnosti. Stavovi o odnosu veznika i priloga koji se navode u gramatičkim tekstovima mogu se svrstati u pet tipova:

- stavovi o riječima *dakle, stoga, zato, samo, izuzev* i sl. kao o veznicima zaključnih i isključnih klauza;
- stavovi o podjeli veznika (vrste riječi) na prave i neprave veznike;
- stavovi da su veznici vrsta priloga;
- stavovi o upitnim riječima poput *gdje, kada, kako, odakle, dokle, koliko...* kao o veznicima (tj. junktorima) zavisnoupitnih klauza i
- stavovi o riječima *gdje, kada, kako, odakle, dokle, koliko...* kao o veznicima (tj. junktorima) adverbijalnih i atributskih klauza.

U ovom ćemo radu kratko razmotriti prva četiri stava, a posljednji ćemo objasniti detaljnije.

2.1. U nekim starijim gramatikama isključne i zaključne klauze smatraju se posebnim vrstama nezavisnosloženih rečenica, a njihovim „veznicima” (tj. junktorima) smatraju se riječi *samo, jedino, tek*, odnosno *dakle, stoga, zato* i sl. U *Gramatici bosanskoga jezika* (Jahić – Halilović – Palić 2000: 418–419) tvrdi se da su rečenice s isključnim i zaključnim klauzama implicitnosložene, dakle nemaju veznike, odnosno junktore. To ćemo mišljenje i mi zastupati u ovom radu. To nas, u principu, oslobađa zadatka da razmotrimo jesu li navedene riječi prilozi, jer i ako jesu, nikako neće moći biti priložni junktori.²

2.2. Veznici i prilozi dovode se u vezu u svim gramatičkim tekstovima koji priznaju podjelu veznika na *prave* i *neprave* (usp. Brabec – Hraste – Živković 1966: 156, Babić i dr. 1991: 733, Vajzović – Zvrko 1994: 96–97, Barić i dr. 1997: 281, Jahić – Halilović – Palić 2000: 301, Ham 2002: 101, Stanojčić – Popović 2004: 127, Ostojić 2005: 89). Po toj se podjeli neki prilozi svrstavaju u „neprave veznike”. Podjelu na prave i neprave veznike, u kojoj se nepravi veznici definiraju kao *riječi koje imaju vezničku funkciju, a*

² Ako priloge shvatimo kao riječi koje „stoje uz glagole, modificirajući ih ili specificirajući njihovo značenje kakvom okolnošću (najčešće mjestom, vremenom i načinom) vezanom za glagolsku radnju, stanje i zbivanje”, kojima je „načelno svojstvena sintaksička samostalnost” (Palić 2003: 96), riječi *dakle, samo, jedino* i *tek* ne mogu se smatrati prilozima. Oni su riječce. Riječi *stoga* i *zato* jesu prilozi, ali nemaju ulogu junktora, o čemu svjedoči mogućnost njihove upotrebe u prostoj rečenici i mogućnost njihove upotrebe u neinicijalnoj poziciji unutar klauze.

nisu *veznici* – smatramo protivrječnom i neodrživom. Smatramo, dakle, da ne postoje *nepravi veznici*, pa tako i da prilozi ne mogu biti *veznici*. Ipak, postoji mogućnost da neki *prilozi* mogu vršiti funkciju *junktora* kao i mogućnost da postoje *veznici* koji su homonimni određenim *prilozima*.

2.3. Dovođenje *veznika* i *priloga* u *vezu*, odnosno zamagljivanje granice između *veznika* i *priloga*, najviše je izraženo u Katičićevoj *Sintaksi* (1986) i u *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997). Tu se *veznici* eksplicitno smatraju vrstom *priloga*. Međutim, za to se ne nude nikakvi uvjerljivi dokazi. U tekstu *Hrvatske gramatike* prilikom opisa *priloga* tvrdi se: „Posebnom vrstom *priloga* smatraju se i *veznici*” (Barić i dr. 1997: 274), a uz opis *veznika* stoji: „*Veznici* se smatraju i posebnom vrstom *priloga*” (Ibid., 281). To se odnosi samo na *veznike* nezavisnosloženih rečenica. Kasnije se o njima govori kao o „*vezničkim prilozima*” (usp. Ibid., 458–459). Na osnovu nekih dijelova teksta može se steći i utisak da *veznici* i nisu baš vrsta *priloga*, već se *prilozi transformiraju* u *veznike*. Sve to djeluje zbunjujuće, neuvjerljivo i nerealno.

2.3.1. R. Katičić u svojoj *Sintaksi* navodi iste stavove (usp. Katičić 1986: 151–156). Navest ćemo ovdje samo jedan eksplicitan zaključak:

„Nezavisni su *veznici* dakle *prilozi* ili drugi kakvi *priložni izrazi* kojima je izbljedjelo prvotno njihovo leksičko značenje, a dobili su zato gramatičko koje izriče upravo preobliku sklapanja, *vezu* među rečeničnim ustrojstvima sklopljenim u nezavisno složenu rečenicu. To međutim ne znači da *prilozi* ili drugi *priložni izrazi* kad postanu *veznici* sasvim gube svoje prvotno leksičko značenje. Ono je u njima i dalje prisutno te obilježuje sadržaj *veze* što postoji među sklopljenim rečenicama.” (Katičić 1986: 156)

2.3.2. Pristup *veznicima* kakav zastupa Katičić već je u lingvističkoj literaturi bio izložen kritici. Tako u prikazu Katičićeve *Sintakse* Ivo Pranjković (1993a: 124–125) navodi da u njoj „vlada poprilična zbrka (...) s obzirom na uporabu termina *veznik*, *prilog*, *veznički prilog*, *riječca*” i nakon analize zaključuje da su „*prilozi* i *veznici* ipak (su) dvije različite vrste riječi, a to ne bi smjelo ovisiti o tome rabe li se na razini složene rečenice ili čak o tome je li riječ o raščlanjenoj ili o neraščlanjenoj složenoj rečenici” (Ibid.).

2.4. Upitni prilozi *gdje, kada, kako, odakle, dokle, koliko...* na početku zavisnoupitnih klauza u gramatičkoj literaturi obično se smatraju veznicima (tj. junktorima) zavisnoupitnih klauza. Naše je mišljenje o tome da upitne riječi u zavisnoupitnim klauzama nemaju junktorsku ulogu, već da imaju istu ulogu kao i u prostim upitnim rečenicama, a zavisnoupitne klauze u sastav složene rečenice uključuju se asindetски (usp. Bulić 2013b: 12).³ Zato *upitne priloge* u primjerima poput: *Pitala je koliko je sati* ili *Reci mi kad ćeš doći* i sl. smatramo i dalje *prilozima*, i to prilozima koji nisu u junktorskoj službi, već su na početku upitnih klauza koje su asindetски uključene u složenu rečenicu.

2.5. Riječi *gdje, kako, kada, odakle, dokle* i sl. navode se na popisima „nepravih veznika” i u slučajevima kad nemaju upitno značenje. O kategorijalnoj pripadnosti takvih riječi postoje u literaturi različiti stavovi – čak se i u okviru istih tekstova pripisuju različitim kategorijama. Nekad se za njih koristi naziv *zamjenički prilozi* (usp. npr. Jahić – Halilović – Palić 2000: 301) i u nekim ih slučajevima nije lahko razgraničiti od veznika.

2.5.1. Pri razgraničavanju priloga i veznika *promjenljivost* kao kriterij za razlikovanje ne dolazi u obzir, jer su i prilozi i veznici nepromjenljive riječi. Međutim, oni se razlikuju po sintaksičkim funkcijama. To je kriterij koji se može primijeniti i na priloge koji imaju funkciju *junktora* u složenim rečenicama. Kada se u odnosnoj zavisnoj klauzi u ulozi relativizatora upotrijebe prilozi, oni imaju dvostruku ulogu: „uvode relativnu rečenicu i istovremeno imaju sintaktičku funkciju unutar te rečenice” (Kordić 1995: 255). Za razliku od njih, njima homonimni veznici „imaju funkciju veznika, ali ne i sintaktičku funkciju unutar relativne rečenice” (Ibid., 255). U svome korpusu autorica je zabilježila sljedeće riječi koje smatra priložnim relativizatorima: *gdje, kad(a), kako, koliko, kuda, odakle, kamo, otkuda, dok i čim*⁴ (usp. Ibid., 233). Za njih se, dakle, smatra da u zavisnoj klauzi koju

³ „Kada kažemo da upitne riječi imaju istu funkciju, ne želimo ustvrditi da su direktno pitanje i indirektno pitanje (zavisnoupitna rečenica) iste pojave. Tvrdimo samo da, sintaksički i semantički gledano, upitne riječi daju rečenici (i prostoj i zavisnoj) upitno značenje i u jednom i u drugom slučaju, a ne vrše pritom junktorsku ulogu ni u najmanjoj mjeri. Pritom se podrazumijeva da upitna rečenica i složena rečenica sa zavisnoupitnom klauzom nemaju istu ilokutivnu snagu, odnosno od njih se ne očekuje isti efekt. (...) Komunikacijski je cilj u navedenim primjerima određen značenjem osnovne klauze i on nema utjecaja na ponašanje upitnih riječi” (Bulić 2013b: 12–13).

⁴ Smatramo da riječi *dok* i *čim* ne mogu u rečenici nikad vršiti funkciju adverbijala i da u svim slučajevima kada imaju junktorsku ulogu pripadaju veznicima kao vrsti riječi.

uvode vrše i junktorsku funkciju, ali i funkciju nekog od šest temeljnih članova rečeničnog ustrojstva, u ovom slučaju adverbijala. To se odnosi i na riječi *gdje*, *kad* i *kako* u primjerima: „*pao je GDJE je bilo klisko* = ‘pao je NA MJESTU NA KOJEM je bilo klisko’; *došao je KAD smo se dogovorili* = ‘došao je U VRIJEME U KOJE smo se dogovorili’; *pisao je KAKO se inače piše prijateljima* = ‘pisao je NA NAČIN NA KOJI se inače piše prijateljima’”, koje navodi S. Kordić (1995: 232), kao i u sljedećim primjerima iz našeg korpusa:

- (1) ...*gdje* bila je žudnja, doći će tuga... (ASS, 63) Prvo, *kad* je on došao u Španiju, Madrid je već bio oslobođen. (TKI, 102) ...daje nam sa svoje strane podršku u našem, inače pjesnički neiznevjerenom vjerovanju da je sve to tako bilo *kako* je u njegovoj Eneidi. (SKE, 269)

2.5.2. Riječima koje S. Kordić smatra priložnim relativizatorima mogu se dodati još neke riječi koje se sintaksički slično ponašaju: *dokle*, *dokud*, *dokad*, *pošto* i sl. Riječi *dokad*, *dokle*, *dokud*, *gdje*, *kada*, *kako*, *kamo*, *koliko*, *kuda*, *odakle*, *pošto* u nekim su upotrebama sigurno prilozi. Sve su one sigurno prilozi u onim slučajevima kad se njima postavlja pitanje. Tada su upitni prilozi. Pitanje je, međutim, jesu li one zaista i relativni prilozi, odnosno popunjavaju li one i neku od šest sintaksičkih pozicija u relativnoj klauzi ili vrše samo junktorsku ulogu.

2.6. O pripadnosti riječi tipa *gdje*, *kad*, *kako* i sl. određenoj vrsti riječi nema saglasnosti u leksikografskoj i gramatičkoj tradiciji. Gramatike koje priznaju podjelu veznika na *prave* i *neprave* ne mogu biti pouzdane u vezi s odgovorom na pitanje kategorijalne pripadnosti navedenih riječi. Rječnici uglavnom nisu dosljedni i iscrpni, a sasvim dosljedni i pouzdani nisu ni popisi veznih sredstava uz pojedine vrste složenih rečenica u gramatikama. Najprije ćemo pokazati kakvo je stanje s opisima navedenih riječi u rječnicima. Navest ćemo podatke iz *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika*, *Velikog rječnika hrvatskoga jezika* (Anić 2006) i *Rječnika bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010).⁵

⁵ Smatramo da je za potrebe ovog istraživanja dovoljno usporediti podatke iz triju rječnika, jer nam nije cilj detaljno predstaviti kakvo je stanje u svim rječnicima, već pokazati da među rječnicima postoje neslaganja. Uz *Rječnik bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010), koji u ovom trenutku smatramo najautoritativnijim rječnikom bosanskog jezika, uzimamo u obzir i podatke iz još dvaju autoritativnih rječnika. Oni po imenu nisu

2.6.1. Riječ *dokad* sva tri rječnika smatraju prilogom koji znači pitanje, a u *Rječniku bosanskoga jezika* navodi se još i da ta riječ može biti veznik „u zavisnosloženim rečenicama” i da „služi za povezivanje osnovnih klauza (surečenica) sa zavisnima kojima se izriče vremenska granica do koje se odvija radnja u osnovnoj klauzi; dokle, dok, sve dok: *neka bude ~ ona hoće; ~ vi želite, dotad ću ostati*” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 207).

2.6.2. Sva tri su navedena rječnika riječ *dokle* proglasili prilogom i veznikom. Prilog je u onim slučajevima kada je „riječ koja pita ili uz drugu riječ kazuje a. do koje prostorne granice [*~ se pruža ta šuma*]” i „do koje vremenske granice [*~ ćemo trpjeti te svinjarije*]” (Anić 2006: 237). U *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (knj. I, str. 719) i Anićevu rječniku ta se riječ smatra veznikom kad je njeno značenje izjednačeno s jednim značenjem veznika *dok*, a u *Rječniku bosanskoga jezika* smatra se da je ta riječ veznik u primjerima poput *I mi ćemo ići dokle su oni išli* i *Radit ću dokle budem mogao* (usp. Halilović – Palić – Šehović 2010: 208). Dakle, postupa se slično kao i s riječju *dokad*.

2.6.3. Riječ *dokud* različito je predstavljena u trima analiziranim rječnicima. U *Rječniku bosanskoga jezika* razdvojena je priložna upotreba (upitni prilog) od upotrebe koja se smatra veznikom, a koja je prisutna u slučajevima kad „služi za povezivanje osnovnih klauza (surečenica) sa zavisnima kojima se izriče prostorna granica do koje seže radnja u osnovnoj klauzi; dokle: *izmakni se ~ ne dopire žamor*” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 209). U Anićevu se rječniku riječ *dokud* spominje samo kao pitanje i smatra se prilogom (usp. Anić 2006: 238), a u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (knj. I, str. 717) smatra se prilogom i u primjeru „Ah ja bih se rada nekud skloniti dokud ne dopire prenavljanje, smijeh”.

2.6.4. O riječi *gdje* u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (knj. I, str. 474) govori se kao o upitnom i odnosnom prilogu, ali i kao o riječi

„u službi veznika: *odnosno. 1. na kome, u kome, na kakvom, u kakvom mestu. – Lutao [je] ... trudeći se da ... dozna gde se nalazi štab. ... 2.a. u službi odgovarajućeg padeža zamenica „koji” i*

rječnici bosanskog jezika, ali bismo očekivali da o pojavi o kojoj je ovdje riječ (kategorijalna pripadnost pojedinih riječi) donose iste podatke. Stoga nam razlike koje se u njima pojavljuju potvrđuju da je nejednako određivanje kategorijalne pripadnosti riječi problem koji postoji i izvan granica bosnistike.

„što” s predlozima. – Da se ... izvuče ... iz one kuće gdje s porodicom stanuje. (...) **b.** *kako, kuda*. – Na putu za Vujanovac, gde sam pošao u goste... (...) **v.** *vremenski: kad*. – Mislio [je] da je prispeo čas gde će se grobovi pootvarati. (...) **3.** *uzročno: jer, zato što, što*. – Žale ga svi gde je sam, siročče. (...) **4.** *izrično a. da, kako*. – Nađem ga gde sedi. (...) **b.** ... **5.** *dopusno pokr. iako, i pored toga što*. – Kad nas muče jutros gdje smo njihovi, što bi činili sutra kad bi im se otuđili? (...)”

Odnosno *gdje*, kakvo je u primjeru „*našao sam ga tamo ~ sam ga ostavio*”, Anić (2006: 343) smatra prilogom. U *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010: 307) tako upotrijebljena riječ *gdje* (navedeni su primjeri „*žive tamo ~ nema nikoga; krade ~ može; ima gradova ~ ne možeš živjeti*”) smatra se *odnosnim prilogom*. U slučajevima kad „služi za povezivanje osnovnih klauza (...) sa zavisnima kojima se izriče (...) ‘materijalna sadržina’ perceptivnoga glagola iz osnovne klauze; da, kako: *nije čuo profesora ~ ga opominje*” ili spajanje osnovnih klauza sa zavisnima kojima se izriče „uzrok sadržaja osnovne klauze: *žalost ga obuže ~ sve izgubi*” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 307) riječ *gdje* smatra se *veznikom*. Status veznika riječi *gdje* pripisuje i Anić (2006: 343) u primjerima tipa „*vidio sam ga ~ plače*”, ali i u nekim primjerima u kojima nema nikakvog osnova da se riječ *gdje* smatra *veznikom*: „*~ ja to mogu*”, „*~ ću ja to*”, „*kuća se može izgraditi s mnogo para, ali ~ to*”.

2.6.5. U *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (knj. II, str. 621) riječ *kad* proglašena je prilogom i *veznikom*, ali u onim slučajevima kad „*stoji na početku zavisnih rečenica i izriče (...) vreme. (...) uvjet, uslov, pogodbu. (...) uzrok. (...) ističe neočekivanost ili iznenadnost*” smatra se *veznikom*. Isti je princip primijenjen i u Anićevu *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* (2006: 536) te u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010: 478).

2.6.6. U ovom radu ne moramo predstavljati kako su u rječnicima prikazane i ostale riječi koje ovdje razmatramo. Bitno je bilo pokazati da se različiti rječnici često razlikuju u vezi s određenjem istih upotreba riječi *dokad, dokle, dokud, gdje, kada, kako, kamo, koliko, kuda, odakle, otkuda, pošto*, kao i da se često u istom rječniku različito tretiraju upotrebe različitih riječi s prethodnog popisa, iako imaju istu funkciju. Razlog tome jeste nepostojanje jasnog kriterija razgraničenja *veznika* i *priloga*, odnosno *nedosljednost*. Zato se podaci iz rječnika ne mogu uzeti kao sasvim pouzdani.

2.7. Stanje u gramatikama nije mnogo drukčije i često se koriste izrazi *veznička riječ*, *veznički prilog*, *veznički znak* i sl.

2.7.1. Tako M. Stevanović u *Savremenom srpskohrvatskom jeziku II* (1974) riječima poput *gdje*, *kada*, *kako* pripisuje dvojnu kategorijalnu pripadnost (npr. jedanput je *veznik*, drugi put *prilog*) ili ih imenuje nekim hibridnim nazivom (npr. *veznički prilog*). Riječ „*gde*” smatra se *prilogom* (usp. Stevanović 1974: 882–883), odnosno *vezničkim prilogom* (usp. Ibid., 827, 865), a napominje se i da „u funkciji veznika reč *gde*, istina, skoro nigde nije izgubila potpuno nijansu svog osnovnog značenja, priloga za mesto” (Ibid., 828). Riječ *kad* navedena je na popisu vremenskih *veznika*, a veznikom je izričito proglašena i u onim slučajevima kad se pojavljuje u uzročnim i pogodbenim klauzama (usp. Ibid., 870, 892, 902, 905–906). Nekad se ističe da je *veznički prilog* (Ibid., 871), a zanimljivo je da se na jednoj istoj stranici riječ *kad* proglašava i *veznikom* i *vezničkim prilogom* i uz to se još za riječi *kad* i *pošto* upotrijebi izraz „priloško-vezničke reči” (usp. Ibid., 872). Za riječ *kako* Stevanović konstatira da je *veznik* (Ibid., 880, 887), *prilog* (Ibid., 880) te *veznički prilog* (Ibid., 878, 893, 898). Riječi *kud*, *otkud*, *kamo*, *otkada* i *otkako*⁶ u službi uvođenja zavisne klauze u sastav složene rečenice Stevanović (usp. Ibid., 867, 879) smatra priložima.

2.7.2. U dijelu *Gramatike bosanskoga jezika* u kome se govori o sintaksi – riječi *gdje*, *kud(a)*, *kamo*, *odakle*, *otkud(a)*, *dokle*, *dokud(a)* kojima se uvodi mjesna klauza eksplicitno su proglašene *mjesnim priložima* (Jahić – Halilović – Palić 2000: 424). Te se riječi smatraju mjesnim priložima i onda kad uvode odnosnu atributsku klauzu kojoj je upravna riječ neka supstantivna riječ koja znači mjesto. Također se i riječi *kad(a)* i *kako* smatraju vremenskim, odnosno načinskim prilogom kad uvode odnosnu atributsku klauzu (usp. Ibid., 443). Sve ostale riječi i grupe riječi kojima se uvodi zavisna klauza u sastav složene rečenice u *Gramatici bosanskoga jezika*, odnosno u njenom dijelu u kome se govori o sintaksi, eksplicitno su proglašene veznicima, osim riječi *ko*, *što*, *koji*, *čiji*, *kakav* i „*kolik*”, koje se smatraju zamjenicama (usp. Ibid., 441).

⁶ Za razliku od ostalih riječi ovog tipa, riječ *otkako* nikad ne može imati upitno značenje. Budući da smo za ostale riječi konstatirali da su prilozi bar onda kad imaju upitno značenje, moramo biti svjesni da nema osnova da istu konstataciju primijenimo i na riječ *otkako*.

2.7.3. Kao što se vidi, u dvjema gramatikama koje smo prethodno predstavili problemu kategorijalne pripadnosti *veznih sredstava* složenih rečenica pristupa se na dva načina. U Stevanovićevu tekstu prisutno je miješanje termina i upotreba „hibridnih” naziva. Stevanovićeve su tvrdnje, naravno, daleko od neistine; zbilja ima opravdanja da se u onim slučajevima u kojima autor upotrebljava izraz *veznički prilog* „prizna” i udio priložnog i udio vezničkog (tačnije junktorskog) u jezičkoj jedinici koja je u pitanju. Ipak, ne može se reći da je metodološki ispravno istoj riječi, isto upotrijebljenoj, pripisivati čas pripadnost *prilozima*, čas *veznicima*. Ta se nedosljednost lahko može otkloniti razdvajanjem termina *veznik* i *junktor*, kako se čini u ovom radu. S druge strane, ni za gramatike u kojima je jasno kad se riječi poput *gdje*, *kad* ili *kako* smatraju *veznicima*, a kad *prilozima*, kakve su *Gramatika bosanskoga jezika* (Jahić – Halilović – Palić 2000) ili *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (usp. Silić – Pranjković 2005: 331–355), ne može se reći da nude bilo kakve dokaze o kategorijalnoj pripadnosti tih riječi. Nejasno je zašto je, recimo, riječ *gdje* kad uvodi mjesnu zavisnu klauzu *mjesni prilog* (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 424) ili *odnosni prilog* (Silić – Pranjković 2005: 335), a riječ *kad* u slučajevima u kojima uvodi vremensku klauzu – *veznik* (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 426, Silić – Pranjković 2005: 336). Ili, zašto je riječ *kad* koja uvodi vremensku rečenicu *veznik* (npr. *Ona pegla košulje kad djeca spavaju*), a ista ta riječ u slučajevima u kojima uvodi atributsku klauzu kojoj je upravna riječ neka supstantivna jedinica kojom se označava vrijeme proglašava se *vremenskim prilogom* (npr. *Ona pegla košulje u vrijeme kad djeca spavaju*) (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 443, Silić – Pranjković 2005: 355).

2.7.4. S. Kordić i jedno i drugo *kad* smatra prilogom i tvrdi da je i u jednom i u drugom slučaju riječ o relativnoj rečenici.⁷ U toj rečenici prilog *kad* uvodi zavisnu klauzu i istovremeno vrši u njoj funkciju adverbijalne odredbe vremena. Međutim, ni ona ne navodi dokaze za to. Na prvi pogled nije uvjerljiva tvrdnja da riječ *kad* u rečenicama *Ona pegla košulje kad djeca*

⁷ Usp.: „U priložne relativne rečenice ubrajale bi se zavisne rečenice uvedene mjesnim, vremenskim i načinskim prilozima zato što ti prilozi, zamjeničkog porijekla, imaju velikim dijelom jednaka osnovna svojstva kao i zamjenice kad uvode relativnu rečenicu. Stoga ih je uvijek i moguće zamijeniti relativnom zamjenicom *koji*” (Kordić 1995: 232). Opisujući atributske rečenice s imeničkim antecedentom uvedene relativizatorom *kad*, autorica tu riječ izričito spominje kao prilog i priložni relativizator (usp. Ibid., 244).

spavaju i *Ona pegla košulje u vrijeme kad djeca spavaju* može biti prilog. Na takav bi zaključak mogla uputiti činjenica da se ne može zamisliti prosta rečenica *Kad djeca spavaju* u kojoj riječ *kad* vrši funkciju vremenskog adverbijala, osim kad se tom riječju pita za vrijeme ili se njom eventualno iskazuje neodređeno vrijeme u upitnoj rečenici (sa značenjem 'ikad'), kao u primjeru *Dođe li ti kad sestra?*. A u primjerima koje razmatramo nije riječ o upitnom prilogu *kad* niti neodređenom prilogu u upitnoj rečenici.

2.7.5. Po našem mišljenju, adverbijalna služba odnosnih riječi u zavisnim klauzama može se dokazati pomoću zavisnih klauza u kojima funkciju predikata vrši neki glagol čija valencija zahtijeva da u površinskoj strukturi rečenice bude iskazana neka *adverbijalna dopuna*. Adverbijalnim dopunama smatramo „adverbijale čije je prisustvo neophodno za gramatičnost rečenice”⁸ (Bulić 2010: 24). Uvođenje adverbijalnih dopuna u gramatičku teoriju zasniva se na činjenici da postoje određeni glagoli čija valencija zahtijeva da obavezno budu dopunjeni određenim *adverbijalom* (jezičkom jedinicom koja znači *okolnost*). Nama je ovdje značajno pitanje koje jedinice vrše funkciju adverbijalne dopune u zavisnim klauzama u primjerima (2):

- (2) a) Kupit ću ti tu kapu, ma *koliko* koštala / *koliko* god koštala.
b) Naći ću te, ma *gdje* se nalazio / *gdje* god se nalazio.
c) Oprostit ćemo ti, ma *kako* se ponašao / *kako* god se ponašao.

Glagoli *koštati*, *nalaziti se* i *ponašati se* jesu glagoli koji zahtijevaju obaveznu adverbijalnu dopunu (kvantitativnu, mjesnu, načinsku) (usp. Bulić 2010: 25, 85, 88, Bulić 2011, Bulić 2011a, Palić 2011: 212–213). Ta dopuna mora biti eksplicirana, a u prethodno navedenim primjerima jednostavno nema drugih jedinica koje bi mogle vršiti tu ulogu osim riječi *koliko*, *gdje* i *kako*. A ako su te riječi *veznici* (dakle nepunoznačne riječi), one ne mogu popunjavati nijednu od šest temeljnih rečeničnih pozicija, pa tako ni poziciju adverbijala. A pošto su te riječi ne samo najbolji već i jedini kandidati koji bi mogli vršiti funkciju adverbijalne dopune u primjerima

⁸ Za detaljnije obavještenje o adverbijalnim dopunama v. Bulić (2010). Usp. također i Palić (2011), gdje su adverbijalne dopune shvaćene malo šire. Tu se u adverbijalne dopune ubrajaju i oni adverbijali čije prisustvo nije neophodno baš u istoj rečenici u kojoj je i glagol čija ih valencija zahtijeva, ali ipak moraju biti iskazani u kontekstu ili razaznatljivi na osnovu konteksta.

(2), onda nam ne preostaje ništa drugo osim da ih proglasimo priložima. Dakle, riječi *koliko*, *gdje* i *kako* u primjerima (2) nesumnjivo su *prilozi*. Ti prilozi uvode zavisnu klauzu u sastav složene rečenice i pritom su potpomognuti intenzifikatorima *ma* ili *god*, s kojima zajednički daju zavisnoj klauzi dopusno (koncesivno) značenje (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 439, Kovačević 2009: 87–105). Zato ćemo smatrati da su konstrukcije *ma koliko*, *koliko god*, *ma gdje*, *gdje god*, *ma kako* i *kako god* – *junktori*, tačnije *dopusni (koncesivni) junktori*, a riječi *koliko*, *gdje* i *kad* u sastavu tih konstrukcija su *prilozi*. Riječi *ma* i *god* smatramo *riječcama*, konkretno *intenzifikatorima*.

2.7.6. Rečenice u primjerima (2) nisu *odnosne*, već *dopusne*, ali se princip po kome smo dokazali da su u njima riječi *gdje*, *kako* i *koliko* priloži, a ne veznici može primijeniti i na klauze u kojima se uz riječi *gdje*, *kako*, *koliko* i slične riječi ne pojavljuju intenzifikatori *ma* ili *god*. Primjeri (3) to pokazuju:

- (3) a) Ostani (tu) *gdje* se nalaziš.
- b) Zараđивао је (оnаkо) *kako* се поnаšао.
- c) Platile smo (onoliko) *koliko* је kоštаlо.

2.7.7. Ne mogu se, međutim, pronaći odgovarajući konteksti u kojima bi se na isti način upotrijebile baš sve „odnosne riječi”. Tako se, naprimjer, ne može konstruirati rečenica u kojoj bi se upotrijebila riječ *kad* na isti način na koji su u primjerima (2) ili (3) upotrijebljene riječi *gdje*, *kako* i *koliko*. Razlog tome jeste činjenica da u bosanskom jeziku ne postoje glagoli koji zahtijevaju da se dopune vremenskom adverbijalnom dopunom koja se može zamijeniti riječju *kad*. Istraživanja pokazuju „da su adverbijali s vremenskim značenjem veoma rijetko obavezni u površinskoj strukturi rečenica, iako je jasno da se svaka radnja vrši u nekom vremenu” (Bulić 2010: 84). „Po svemu sudeći, vrijeme nije tipična okolnost koju bi značila obvezatna adverbijalna dopuna uz glagole” (Palić 2011: 214). U literaturi se navodi svega nekoliko glagola koji zahtijevaju vremensku adverbijalnu dopunu, kakvi su, naprimjer, *trajati*, *potrajati* (Bulić 2010: 83, Bulić 2011b, Palić 2011: 214), *uslijediti* (Bulić 2010: 83, Bulić 2011b), *biti* (Palić 2011: 214). Ali jedinice kojima se iskazuju adverbijalne dopune tih glagola ne mogu se zamijeniti riječju *kad*. Mi, ipak, smatramo da su primjeri (2) i (3) dovoljno uvjerljivi i da se sigurna pripadnost riječi *gdje*, *kako* i *koliko* u tim

primjerima može „preslikati” i na ostale slične riječi – sada već možemo reći *priloge* – bez obzira na to jesu li u određenom kontekstu te riječi u službi adverbijalne dopune ili adverbijalne odredbe. Naravno, to vrijedi i za same riječi *gdje, kako i koliko* u svim kontekstima u kojima vrše službu adverbijala.

2.8. Ostaje pitanje jesu li riječi tipa *gdje, kad, kako* i sl. prilozi u svim kontekstima. Već smo pokazali da neke pojave tih riječi, koje su nekad zaista prilozi, i rječnici i gramatike smatraju *veznicima*. U skladu s prihvaćenom tvrdnjom da riječi tipa *gdje, kako, kad* i sl. *jesu prilozi onda kad u zavisnoj klauzi koju uvode zbilja vrše funkciju adverbijala*, usvojiti ćemo i sljedeću tvrdnju: riječi tipa *gdje, kako, kad* i sl. *nisu prilozi, nego veznici onda kad u zavisnoj klauzi koju uvode ne vrše funkciju adverbijala*. Također ćemo pretpostaviti da ne postoje slučajevi kad ista riječ i vrši i ne vrši funkciju adverbijala.

2.8.1. Najprije ćemo ukazati na junktore kojima se uvode izrične klauze. Gramatike su saglasne u tvrdnji da se izrične klauze uvode riječima *da, kako i gdje* (usp. Maretić 1963: 545, Brabec – Hraste – Živković 1966: 206, Stevanović 1974: 827, Katičić 1986: 304, Minović 1987: 92, Barić i dr. 1997: 470, Jahić – Halilović – Palić 2000: 422–423, Stanojčić – Popović 2004: 304–305, Silić – Pranjković 2005: 333). U nekim se izvorima navodi još i riječ *e* (usp. Maretić 1963: 545, Brabec – Hraste – Živković 206, Katičić 1986: 304), ali se za nju ni u kom slučaju ne može reći da funkcionira kao junktor izričnih klauza u *savremenom bosanskom jeziku*, a pogotovo ne u *standardnom bosanskom jeziku*.⁹

2.8.2. Međutim, gramatike nisu saglasne u vezi s pitanjem jesu li sve tri riječi – *da, kako i gdje* – kad uvode izrične klauze, veznici ili su prilozi. U Maretićevoj, Katičićevoj, Stanojčić – Popovićevoj, Silić – Pranjkovićevoj

⁹ R. Katičić (1986: 335) navodi da je „veznik *e* u izričnim rečenicama snažno stilski obilježen te nosi značajke starinskoga i svečanog izričaja. U neutralnom hrvatskom književnom jeziku ne upotrebljava se nikako”. B. Ostojić (1987: 18) navodi da veznik *e* rječnici redovito navode označen kao *dijalekatski, pokrajinski ili zastario*; od gramatika ga spominju samo one starije (autor navodi samo Maretićevu), ali „bilježe ga gotovo svi ispitivači crnogorskih govora kao veznik sasvim običan u tamošnjim narodnim govorima za vezivanje, u nekim slučajevima, i po tri ili četiri vrste složenih rečenica”. U našem su korpusu izuzetno rijetki primjeri s veznikom *e* i prisutni su samo u djelima starijih pisaca. Takav je recimo primjer *Ona je mislila e je svakako tamo drugačije nego u nas...* (*Oslo korpus*, 20. 1. 2013. /iz djela Minka A. H. Bjelevca/).

gramatici, *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997) te u *Gramatici bosanskoga jezika* (Jahić – Halilović – Palić 2000) sve tri se navedene riječi smatraju *veznicima*. Stevanović se o riječi *da* izjašnjava kao o vezniku, ali za riječi *kako* i *gdje* koristi određenja koja se ne mogu shvatiti kao pouzdana i konačna, što potvrđuju sljedeći navodi: „Ali se one, mislimo isto tako izrične rečenice, mogu vezivati i veznikom (odnosno vezničkim prilogom) *kako*” (Stevanović 1974: 827) i „U funkciji vezivanja izričnih rečenica s upravnim srećemo i veznički prilog *gde*” (Stevanović 1974: 827). U Brabec – Hraste – Živkovićevoj *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (1966: 206) riječ *da* smatra se veznikom, a *kako* i *gdje* proglašeni su prilogima. M. Minović (1987: 92) najprije kaže da se „izrične (...) rečenice vežu za osnovne veznikom *da* i upitno-odnosnim zamjenicama i takvim prilogima i priložnim izrazima u vezničkoj službi (npr. ko/tko, koji, gdje, kako, zbog čega, itd.)”, a odmah zatim i za riječi *kako* i *gdje* koristi naziv *veznik*. Stanojčić i Popović (2004: 304–305) izjašnjavaju se, kako smo i spomenuli, o riječima *da*, *kako* i *gdje* kao o veznicima. Oni to čine eksplicitnije od svih drugih gramatičara, jer uz prvo spominjanje riječi *kako* kao izričnog veznika upozoravaju na to da je tu riječ *kako*, koja je sinonimna sa *da*, „veznik (ne prilog)”.

2.8.3. Izrične klauze u složenoj rečenici dopunjavaju glagole „govorenja, mišljenja, osjećanja, znanja, (...) perceptivnog tipa i sl.” kao i tzv. „oglagoljene izraze” u osnovnoj klauzi i „njima se izriče ‘materijalna sadržina’ glagola u osnovnoj klauzi po kojima se uvršćuju u rečenicu” (Jahić – Halilović – Palić 2000: 422, 423). Izrične se klauze prema osnovnoj klauzi odnose kao objekt prema predikatu. Pitanje je je li moguće da u izričnim klauzama koje su uvedene u sastav složene rečenice pomoću junktora *kako* i *gdje* te riječi vrše i funkciju adverbijala (načinskog ili mjesnog) u izričnoj klauzi. Razmotrit ćemo primjere (4) i (5), u kojima su navedene rečenice koje smatramo složenim rečenicama s izričnom klauzom.

- (4) Sos ga pogleda kradomice i osjeti *kako* ga mrzi. Sos ga začuđeno gleda i misli *kako* on stvarno nešto afektira. Pomislio je *kako* bi trebao dotaknuti svoj šešir i lako se nakloniti... (*Oslo korpus*, 13. 11. 2012)
- (5) Jednom mu došao Zija-bey i našao ga *gdje* računa: koliko bi trebalo svijeća da se rasvijetli Carigrad onako kako je vidno za uštapa. Jer Alija nije bio onako baš dobar kako je izgledao kad si ga slušao *gdje* razgovara. (*Oslo korpus*, 13. 11. 2012)

U navedenim primjerima riječi *kako* i *gdje* mogu se zamijeniti riječju *da*, koja je sigurno veznik, bez opasnosti po značenje. Čak bi se mogle mijenjati i jedna drugom, uz neophodnu promjenu koja se tiče stila. Naime, junktor *gdje* u službi uvođenja izrične klauze osjeća se kao izrazito stilski obilježen (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 423), jer je rijedak, arhaičan i kao takav primjeren najviše jeziku poezije. M. Riđanović (2003: 84) smatra da je ta zamjenljivost *kako* sa *gdje* i obrnuto čvrst dokaz da su *kako* i *gdje*, kao riječi koje inače, kao prilozni, označavaju sasvim različite okolnosti (*mjesto* i *način*) u izričnim rečenicama pravi veznici. Ustvrdit ćemo da su riječi *kako* i *gdje*, kad uvode izričnu klauzu i zamjenljivi su veznikom *da*, uvijek veznici – više nisu prilozni. I u prethodnim primjerima (4) i (5) sve označene riječi *kako* i *gdje* pripadaju *veznicima* kao vrsti riječi. One tada, dakle, ne označavaju mjesto ni način i nisu u službi adverbijala.

2.8.4. U gramatikama ima i drukčijih mišljenja. Već smo naveli kamo su svrstane riječi *gdje* i *kako* u ranijim gramatikama, ali ćemo se opet osvrnuti na mišljenje M. Stevanovića, koji malo opširnije objašnjava značenje i upotrebu riječi *gdje* i *kako* u izričnim rečenicama. O riječi *gdje* Stevanović kaže:

„U funkciji veznika reč *gde*, istina, skoro nigde nije izgubila potpuno nijansu svog osnovnog značenja, priloga za mesto; *gde*, hteli smo reći, skoro nigde nije sasvim bez nijanse označavanja i mesta na kome se vrši radnja što je označava glagol upravne rečenice. U pretposlednjem primeru,¹⁰ štaviše, iako bi se mesto *gde* mogao upotrebiti veznik *da*, nesumnjivo je *gde* više na svome mestu jer ova reč tu nije samo u funkciji znaka veze izrične rečenice s upravnom, ili bolje da kažemo – manje je u toj funkciji, a više se njom kazuje na kome je mestu pesnik video onu kojoj se rečima obraća. U ponekom drugom od ovde navedenih primera *gde* ima osetniji deklarativni karakter (od navedenih je takav svakako prvi primer,¹¹ iz narodne pesme, a možda i još koji, ali nema ni jednog od njih u kome se koliko-toliko ne oseća nijansa mesta. Dakako mesta vršenja radnje predikata zavisne rečenice neposredno, a tek posredno, preko njega, i radnje glagola upravne rečenice.” (Stevanović 1974: 828)

¹⁰ Taj primjer glasi: „U tvojoj bašti ja te vidjeh juče *gdje bereš krupne raspukle granate*” (Stevanović 1974: 827).

¹¹ Taj primjer glasi: „Knjiga kaže *gdje ga kune majka*” (Stevanović 1974: 827).

M. Minović u svojoj *Sintaksi* (1987: 92) također smatra da se „u primjerima s veznikom *gdje* osjeća (...) ponekad i nijansa značenja mjesta, a ponekad i nijansa atributskog značenja”, navodeći isti primjer na koji ukazuje i Stevanović: *U tvojoj bašti ja te vidjeh juče gdje bereš krupne raspukle granate.*¹²

2.8.5. M. Stevanović (1974: 828) slično konstatira i o riječi *kako*: „Kao što se u izričnim rečenicama sa *gde* u funkciji vezničkog znaka uvek oseća, jače ili slabije, prisutna nijansa označavanja mesta, tako se u onim sa *kako*, oseća nijansa označavanja načina na koji se radnja vrši, ali ne načina vršenja radnje u predikatu upravne, već u predikatu zavisne rečenice, koja počinje vezničkim prilogom *kako*.” Uz to autor smatra da, iako je moguće *gde* i *kako* u deklarativnim rečenicama mijenjati veznikom *da*, tu promjenu nije preporučljivo vršiti jer se piscu ili govorniku *gde* i *kako* u određenim situacijama nameću kao najbolji izbor i da taj izbor „u dotičnim jezičkim prilikama diktira potreba da se pred (sic!) deklarativnog *dâ* i nijansa načinskog (s *kako*), odnosno mesnog (sa *gde*) značenja” (Ibid.).

2.8.6. Možemo se složiti s konstatacijama da riječi *gdje* i *kako* nose u sebi još i nijansu mjesnog ili načinskog značenja. Takvi su stavovi prisutni i drugdje u lingvističkoj literaturi (usp. npr. Kovačević 1998: 175–176, Riđanović 2003: 153), i sasvim su u skladu s tvrdnjom da veznici, iako se smatraju nepunoznačnim riječima i riječima sa veoma malo leksičkog značenja, ipak, imaju vlastito značenje. „Kad bi bilo drukčije, dostajao bi po jedan veznik za koordinirane i jedan za subordinirane strukture” (Pranjkić 1993: 15). Međutim, ne možemo prihvatiti da *gdje* ili *kako* u izričnim klauzama imaju funkciju adverbijala i da su prilozi, jer kad bi bilo tako, klauza bi prestala biti izrična i kazivala bi potpuno drukčije značenje od onog koje kazuju izrične klauze. O tome svjedoče i parafraze drugog primjera koji navodi Stevanović (1974: 827): „Knjiga kaže *gdje ga kune majka*.” Ako se ovaj primjer interpretira kao složena rečenica s izričnom klauzom, u kojoj se, dakle, klauza *gdje ga kune majka* odnosi prema glagolu govorenja u osnovnoj klauzi kao što se objekt odnosi prema predikatu, onda se *gdje* može zamijeniti veznikom *da* i ne može se reći da *gdje* vrši funkciju adverbijala. Riječ *gdje* tada je *veznik*. Ako bismo razumjeli da je posmatrani primjer sinoniman sa rečenicom *Knjiga kaže na kojem mjestu ga majka kune*, u smislu da ‘knjiga daje odgovor na pitanje na kojem ga mjestu majka kune’, tada zavisna klauza ne bi više bila izrična, već zavisnoupitna, a

¹² Primjer potječe iz djela Alekse Šantića.

riječ *gdje* ne bi bila ni *veznik* ni *junktor*, već bi bila samo *upitni prilog* u službi mjesnog adverbijala u sastavu zavisnoupitne klauze, koja je, kao i sve zavisnoupitne klauze, u sastav složene rečenice uvedena asindetski (usp. Bulić 2013b). Isto važi i za rečenice uvedene *veznikom kako*.

2.8.7. Na moguću dvosmislenost klauza uvedenih pomoću riječi *gdje* i *kako* ukazuje se i u Silić – Pranjковиćevoj *Gramatici*:

„Objektne rečenice s *veznim sredstvima kako* i *gdje* mogu, izvan konteksta, biti i dvoznačne, pa se interpretirati ili kao izrične ili kao zavisnoupitne, npr. *Pričao je kako su ljudi masovno napuštali svoje domove* ili *Vidjeli smo gdje sjede u dvorani*. U prvom slučaju *veznici kako* i *gdje* bili bi zamjenjivi *veznikom da*, npr. *Pričao je da su ljudi masovno napuštali svoje domove*, a u drugom slučaju (kad su *kako* i *gdje* prilozi jer zadržavaju načinsko, odnosno mjesno značenje) navedene bi se rečenice mogle parafrazirati ovako: *Pričao je o načinu na koji su ljudi masovno napuštali svoje domove* ili *Pričao je o tome na koji su način ljudi masovno napuštali svoje domove*, odnosno *Vidjeli smo na kojem mjestu sjede u dvorani*.” (Silić – Pranjković 2005: 334)

2.8.8. Također se i u *Gramatici bosanskoga jezika* ističe da „treba razlikovati izrične i zavisnoupitne objekatske klauze i onda kad su one uvedene *vezivnim sredstvima* koja su formalno istovjetna, ali su značenjski i *kategorijalno različita* (isticanje naše, H. B.), npr.: *Pričao mi je kako su ljudi ginuli / da su ljudi ginuli* (izrična) – *Pričao mi je kako su ljudi ginuli / *da su ljudi ginuli* (zavisnoupitna načinska)”. Dodaje se i to da je „za razliku od prve, drugu (...) klauzu moguće preoblikovati u: *Pričao mi je o načinu na koji su ljudi ginuli*” (Jahić – Halilović – Palić 2000: 423–424). Nama su ovdje posebno značajne istaknute riječi „*kategorijalno različita*”, koje shvatamo kao stav autora tog dijela teksta da riječ *kako* u jednom slučaju i riječ *kako* u drugom slučaju ne pripadaju istim vrstama riječi, što je također i naš stav.

3.

Još jedan problem koji treba riješiti u ovom radu jeste i činjenica da riječi *gdje* i *kako* nisu samo *junktori mjesnih*, odnosno *načinskih klauza* (tada su *prilozi*) i *junktori izričnih klauza* (tada su *veznici*), već mogu da uvode i neke druge zavisne klauze. Također i riječ *kad*, koju u vremenskim

klauzama smatramo prilogom, može uvoditi i neke druge vrste zavisnih klausa. Riječ *kako* osim *načinskih* može uvoditi i *vremenske*, *poredbene*, *uzročne* i *namjerne* klauze (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 426, 430–431, 432, 435). Riječ *kad* može uz *vremenske* uvoditi i *uzročne* i *pogodbene* klauze (usp. Ibid., 432, 437), a riječ *gdje* osim *mjesnim* zavisnim klauzama može biti junktor i zavisnim klauzama kojima se iskazuje „uzrok sadržaja osnovne klauze: *žalost ga obuze ~ sve izgubi*” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 307). Kao što smo napomenuli, sve tri navedene riječi mogu se pojaviti u sastavu dopusnih junktora skupa s riječcama *ma*, *god* i sl., ali u tom slučaju zavisna dopusna klapza znači dopuštanje svakog mjesta (*ma gdje, gdje god*), svakog vremena (*ma kad, kad god*) ili svakog načina (*ma kako, kako god*), pa riječi *gdje*, *kad* i *kako* u njima pripadaju istoj vrsti riječi kao i u mjesnim, vremenskim i načinskim klauzama. Tada su one prilozl.

3.1. Ostaje pitanje kojoj vrsti riječi pripadaju riječi *gdje*, *kad* i *kako* u slučajevima kad uvode ostale navedene vrste klauza. Poznato je da se u jeziku pojedina značenja mogu susresti u istim tipovima jezičkih jedinica i da su često različita značenja istovremeno prisutna u istoj jezičkoj jedinici, kao u primjerima *putovati kopnom* ili *privući se sleđa* (usp. Palić 2007: 29), u kojima se može osjetiti i mjesno i načinsko značenje (ovo drugo naročito ako se navedene konstrukcije suprotstavljaju drugim konstrukcijama tipa *putovati morem*, *privući se sprijeda* i sl.) (usp. Ibid.). Takvih „prijelaznih” primjera može se naći kad se usporede ma koja dva značenja.

3.2. U vezi s razvojem značenja, pretpostavlja se da su se ona razvijala od jednostavnijih ka složenijima. „A najprostije i najjednostavnije kategorije jesu kategorije *prostora* i *vremena*. Kategorija lokalnosti se najprije uobličila i u mišljenju i u jeziku i preko nje – smatraju zastupnici davnoutemeljene a i danas aktuelne lokalističke teorije – mogu se izvesti sve ostale kategorije” (Kovačević 1988: 32). Smatra se da „na skali složenosti načinu pripada mjesto manje složene kategorije; to znači da je on složeniji od kategorije vremena, ali je prostiji od kategorije uzroka, posljedice, namjere, pogodbe, dopuštanja i dr.” (Palić 2007: 22). Riječi *gdje*, *kad* i *kako*, kojima se ovdje bavimo, izvorno imaju upravo mjesno, vremensko i načinsko značenje, odnosno pripadaju najjednostavnijim kategorijama, dakle vjerovatno onima koje su se najprije razvile. A zahvaljujući jezičkoj ekonomičnosti, kao jednom od osnovnih principa na kojima počiva funkcioniranje i razvoj jezika, „jezik iskorištava sredstva postojećih (formiranih) kategorija za izražavanja novih sve dotle dokle kontekst može biti diferencijalno obilježje među kategorijama pa tek

onda stvara nova jednoznačna sredstva ili vrši semantičku repartitiju između postojećih” (Kovačević 1988: 23). Na taj način dolazi do polisemije, koja je prisutna i u riječima *gdje*, *kad* i *kako*. Još je T. Maretić u svojoj studiji „Veznici u slovenskijem jezicima” ustvrdio da „slabo koji veznik nema više značenja nego jedno” te da „sva značenja jedne riječi, bilo ih koliko mu drago, izlaze jedno iz drugoga” (Maretić 1887: 76).¹³ „Pri tom većina polisemantičkih veznika¹⁴ ima jedno kao primarno i ostala kao sekundarna značenja koja su izvedena zahvaljujući kontekstu. (...) Da bi jedno sekundarno značenje dobilo komunikativni primat, nužno je da rečenični kontekst neutrališe ili u drugi plan potisne osnovno značenje” (Kovačević 1998: 134).

3.3. Mi smo uvjereni da su se razna značenja riječi *gdje*, *kad* i *kako* počela razvijati od njihovih temeljnih priložnih značenja mjesta, vremena i načina. Smatramo da su navedene riječi *prilozi* ako uvode mjesnu (*gdje*), vremensku (*kad*), odnosno načinsku (*kako*) klauzu ili ako se „ugrade” u junktore tipa *ma gdje* ili *gdje god* i sl., koji uvode dopusnu klauzu i koje smo već spominjali. U slučajevima *kad* u svojstvu junktora uvode klauze koje imaju neko drugo značenje, riječi *gdje*, *kad* i *kako* smatramo veznicima. One tada ne vrše funkciju adverbijala u klauzi koju uvode, što potvrđuju i sljedeći primjeri:

- (6) I tako jednog dana, Domulja pođe u kuću kneza Trpimira i zateče Grozdanu *gdje* tuguje u bašči pod smokvom. (HHG, 78) *Kad* bih se nečega / mogao sjetiti, stavio bih to u pjesmu. (ABI, 21) ...moram kazati *kako* mi se čini da neke njezine interpretacije nisu dovoljno uvjerljive. (IPS, 125) Al *kako* nam je to sijelo prisjelo, otkako nam / na nos izide taj dernek – malo se kome više / i na sijela i derneke, kamoli u bitke i pod bajrake / ide. (ASS, 123) *Kako* postajete svjesni svog mišljenja, postaje vam jasnije zašto imate to što imate. (A, 53) Počeli smo svirati akustične

¹³ Maretić smatra da nijedno značenje nije samovoljno uzeto, jer u jeziku je samovolja, „kao i u prirodi u opće, stvar nepoznata od prilike kao i slučaj”. Prema autorovim riječima, moguća su četiri objašnjenja u slučaju „ako koji put ne možemo jednoga značenja izvesti iz drugih”: nismo dobro kombinirali, nismo krenuli od pravog temeljnog značenja, nisu nam poznata sva značenja riječi koju posmatramo ili je moguće da „po etimologiji i istoriji jezika nije ono jedna riječ, što se nama danas čini, nego su se dvije riječi glasovno asimilirale jedna prema drugoj, te je postala na oko jedna riječ” (usp. Maretić 1887: 76).

¹⁴ Ovdje bismo radije rekli *junktora*.

gitare, a *kako* obojica volimo slušati rock, poželjeli smo osnovati svoj bend. (A, 51)

3.4. Jedan od egzaktnih testova koji se mogu primijeniti na riječi *gdje*, *kad* i *kako* s ciljem da se odredi jesu li veznici ili su prilozi jeste i njihovo kombiniranje s riječcom *god*. Već smo naveli da u konstrukcijama *gdje god*, *kad god* i *kako god* riječi *gdje*, *kad* i *kako* jesu *prilozi*. I. Pranjković (2001: 61) navodi da „element (čestica) *god* dolazi samo uz ona vezna sredstva s kojima čini univerzalni kvalifikator ili kvantifikator, a to su samo ona sredstva koja su zamjeničkog tipa i/ili podrijetla” i da „zato *god* ne dolazi nikada uz prave veznike, usp. **da god*, **jer god*, **zato što god*, **iako god*, **tako da god*, **kao da god*, **ako god* itd.”. Autor dodaje da

„štoviše, *god* ne dolazi ni uz ona vezna sredstva koja su zamjeničkoga podrijetla, ali su, u nekim tipovima struktura, izgubili svojstva supstitutivnosti i deiktičnosti te postali pravi veznici. Zato „habitualizacija” takvih zavisnosloženih rečenica ili mijenja narav takve strukture ili ima za posljedicu posve besmislenu rečenicu. Tako npr. pogodbene rečenice tipa *Kad bih mogao, došao bih* „habitualizacijom” postaju vremenske (usp. *Kad god bih mogao, došao bih*), izrične tipa *Vidim ih gdje ulaze* postaju mjesne (usp. *Vidim ih gdje god ulaze*), a habitualizacija uzročnih rečenica tipa *Žao mi je što nisu došli* ima za posljedicu posve besmislenu strukturu: **Žao mi je što god nisu došli.*” (Pranjković 2001: 61)

Naizgled je izuzetak od navedenog pravila veznik *dok*, koji se nekad može kombinirati s riječju *god*. Međutim, riječ *dok* može se kombinirati sa *god* samo u slučajevima kad se osjeća snažna povezanost riječi *dok* s prilogom *dokle*, tačnije u slučajevima kad je riječ *dok* zamjenljiva prilogom *dokle*.

3.5. Riječ *otkako* neki gramatičari, među kojima je i Stevanović (1974: 879), smatraju prilogom. Međutim, ta se riječ ne može kombinirati s riječcom *god* pa se prema tom kriteriju može zaključiti da nije prilog. Potporu tvrdnji da riječ *otkako* nije prilog može dati i činjenica da ta riječ nikad nema upitno značenje, kakvo imaju upitni prilozi *otkad*, *otkuda*, *kako*, *kad* i sl. Zaključit ćemo da riječ *otkako* treba svrstavati u veznike, a ne u priloge.

4.

Nakon što smo proste priložne junktore razgraničili od vezničkih, možemo se posvetiti njihovom popisu i značenjima, odnosno vrstama klauza koje uvode u zavisnu rečenicu. Istraživanje korpusa i literature pokazuje da se prostim priložnim junktovima u bosanskom jeziku mogu smatrati sljedeće riječi: *dokle*, *dokuda*, *gdje*, *kad*, *kako*, *kamo*, *koliko*, *kuda*, *odakle*, *otkuda* i *pošto*. Oni mogu uvoditi mjesne, vremenske, načinske, poredbene i atributske klauze.

4.1. Mjesne adverbijalne zavisne klauze mogu uvoditi prilozi *dokle*, *dokuda*, *gdje*, *kamo*, *kuda*, *odakle* i *otkuda*.

dokle – Nek svako nosi svoj tovar *dokle* može. Dolina je bila ispunjena ljudima sve *dokle* je pogled dopirao. (*Oslo korpus*, 6. 1. 2013)

dokuda – Izmakni se *dokuda* ne dopire žamor. (usp. Halilović – Palić – Šehović 2010: 209)

gdje – ...*gdje* bila je žudnja, doći će tuga... (ASS, 63)

kamo – I pogledom stižem *kamo* nogom ne mogu. Nisu mogli da stignu tamo *kamo* ih je gonila profesionalna radoznalost. (*Oslo korpus*, 6. 1. 2013)

kuda – Dijapazon njegovih motiva ide svuda *kuda* prolaze njegovi dnevni koraci i misli... (SKE, 256) Neodlučno okrene se i pogleda opet pogaženo cvijeće *kuda* su oni otišli... (*Oslo korpus*, 6. 1. 2013)

odakle – Iz tog stanja prenelo je stenjanje željezničkih kola, pa je pogledala onamo *odakle* se čuo tutanj. ...nema duše tamo *odakle* je istekla krv. (*Oslo korpus*, 6. 1. 2013)

otkuda – Hoćeš li se vratiti tamo *otkud* si došao kad završiš to što radiš? (ĆSD, 176)

4.2. Prilozima *kad* i *dokle* mogu se uvoditi vremenske klauze:

kad – Dilemu smo razriješili *kada* smo pronašli jednu kopiju već objavljenog *Popisa punktova*... (RBI, 124)

dokle – Dobar si ti i ja ću te trpjeti *dokle* bude trebalo... (*Oslo korpus*, 6. 1. 2013)

4.3. Načinske se klauze mogu uvesti prilogom *kako*:

kako – Vrijeme mi ne dopušta da ispitam okolicu *kako* sam želio... (RBI, 108)

4.4. Junktori *poredbenih* klauza mogu biti prilozi *kako* i *koliko*.

kako – ...krnje su ili nedovršene i odu uprazno isto onako brzo *kako* su iskrsele... (SKE, 12)

koliko – *Koliko* sam se radovao uspjehu, toliko sam ga se i pribojavao. (Jahić – Halilović – Palić 2000: 430)

4.5. Priložnim junktrom *koliko* mogu se uvoditi i *količinske* zavisne klauze. U *količinske* se klauze mogu ubrojiti i one uvedene priložnim junktrom *pošto*.

koliko – Današnji sistem nas uči da vrijediš *koliko* imaš. (A, 28)
A sve toliko trajalo je *koliko* neophodno bješe... (ABI, 14)

pošto – Prodao je robu *pošto* ju je i kupio. (*Razg.*)

4.6. Navedeni prilozi koji uvode mjesne, vremenske i načinske klauze mogu uvesti i atributske klauze s mjesnim, vremenskim odnosno načinskim značenjem. Razlika je jedino u strukturnoj činjenici da je adverbijalnim mjesnim, vremenskim i načinskim klauzama otvorio mjesto predikat nadređene klauze ili kataforični prilog čije se značenje eksplicira zavisnom klauzom, a atributskim klauzama otvara mjesto neka supstantivna sintaksema odgovarajućeg značenja u nadređenoj klauzi. Dakle, *atributske* se klauze mogu uvesti pomoću priloga *dokle*, *gdje*, *kad*, *kako*, *kamo*, *kuda*, *odakle* i *otkuda*.

5.

U ovom radu opisani su *prosti priložni junktori* u bosanskom jeziku. U ovu grupu junktora mogu se ubrojiti riječi *dokle*, *dokuda*, *gdje*, *kad*, *kako*, *kamo*, *koliko*, *kuda*, *odakle*, *otkuda* i *pošto*. Pomoću njih se u sastav složene rečenice mogu uvesti mjesne, vremenske, načinske, poredbene i atributske

klauze. Jedan od problema pri opisu prostih priložnih junktora jeste u tome što su neki od njih po obliku jednaki veznicima. Takvi su prilozi *gdje*, *kako* i *kad*. U radu su razgraničeni slučajevi u kojima su te riječi prilozi od slučaja u kojima su one veznici. Junktor *gdje* je prilog kad uvodi mjesnu klauzu, *kako* – kad uvodi načinsku klauzu, a *kad* – kad uvodi vremensku klauzu. Ako uvode klauze s nekim drugim značenjima, te se riječi kategoriziraju kao veznici. Za razlikovanje vezničkih od priložnih upotreba prihvaćen je i formalni test kompatibilnosti s riječcom *god*: prilozi se mogu kombinirati s tom riječcom, a veznici ne mogu. Rad predstavlja detaljan opis prostih priložnih junktora u bosanskom jeziku i učvršćuje granice između veznika i priloga, koje su se u ranijoj literaturi često postavljale bez obrazloženja, po osjećaju i tradiciji, i o kojima među gramatičarima ne postoji ujednačen stav.

Izvori

- ASS – Abdulah Sidran, *Sarajevska zbirka*, BZK IP Preporod, Sarajevo, 1999.
ABI – Amir Brka, *Izložba sitnih životinja*, Vrijeme, Zenica, 2003.
A – Azra, godina XIII, broj 708, 22. septembar 2010.
ĆSD – Ćamil Sijarić, *Drvo kraj Akova*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1990.
HHG – Hamza Humo, *Grozdanin kikut*, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, BZK IP Preporod, Sarajevo, 1991.
IPS – Ismail Palić, *Sintaksa i semantika načina*, Bookline, Sarajevo, 2007.
RBI – Refik Bulić, *Iz bosanske dijalektologije*, PrintCom, Tuzla, 2009.
SKE – Skender Kulenović, *Eseji*, Bosanska riječ, Tuzla; Međunarodni centar za mir, Sarajevo; Narodna i univerzitetska biblioteka, Sarajevo; Sarajevo Publishing, Sarajevo; Rabic, Sarajevo, 2010.
TKI – Tvrtko Kulenović, *Istorija bolesti*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1994.
Oslo korpus, <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus.html>

Literatura

- Anić, Vladimir (2006) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak (1991) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Nakladni zavod, Zagreb.

- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1997) *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Brabec, Ivan, Mate Hraste, Sreten Živković (1966) *Gramatika hrvatsko-srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Bulić, Halid (2010) *Glagolske sintagme s adverbijalnim dopunama u bosanskom jeziku* (magistarski rad u rukopisu), Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Bulić, Halid (2011) „Manner Adverbial Complement in Bosnian Language”, *Human I/2*, Institute for Human Rehabilitation, Tuzla, 24–26.
- Bulić, Halid (2011a) „Kvantitativna adverbijalna dopuna u bosanskom jeziku”, *Istraživanja* 6, Fakultet humanističkih nauka, Mostar, 105–110.
- Bulić, Halid (2011b) „Vremenska adverbijalna dopuna u bosanskom jeziku”, u: Marko Jesenšek, ur., *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici, Zora 80*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor; Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 545–548.
- Bulić, Halid (2013) *Vežnici u savremenom bosanskom jeziku*, doktorska disertacija u rukopisu, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Bulić, Halid (2013a) „Vežnici i junktori u bosanskom jeziku – teorijsko i terminološko razgraničenje”, *Bosnistika plus I/1*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 31–47.
- Bulić, Halid (2013b) „O ‘vežnim sredstvima’ zavisnoupitnih rečenica”, *Bosanski jezik* 10, Odsjek za bosanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 9–17.
- Bulić, Halid (2016) *Teme iz lingvističke bosnistike*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla.
- Bulić, Halid (2016a) „Odnos prijedloga prema vežnicima i junktorima u bosanskom jeziku”, *Sarajevski filološki susreti II: Zbornik radova (knjiga I)*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 30–50.
- Bulić, Halid (2018) „Junktori na granici koordinacije i subordinacije”, *Sarajevski filološki susreti IV: Zbornik radova (knjiga I)*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 53–81.

- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010) *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.
- Ham, Sanda (2002) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000) *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Katičić, Radoslav (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, ČGP Delo, OOUR Globus, Izdavačka djelatnost, Zagreb.
- Kordić, Snježana (1995) *Relativna rečenica*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kovačević, Miloš (1988) *Uzročno semantičko polje*, „Svjetlost”, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo.
- Kovačević, Miloš (1998) *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Raška škola, Beograd; Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta, Srbinje.
- Kovačević, Miloš (2009) *Ogledi iz srpske sintakse*, Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, Beograd.
- Maretić, Tomo (1887) „Veznici u slovenskijem jezicima” (1. dio), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti: Razredi filologijsko-historijski i filofsfijsko-juridički*, LXXXVI, 76–150.
- Maretić, Tomo (1963) *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće, nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb.
- Minović, Milivoje (1987) *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagoli*, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo.
- Ostojić, Branislav (1987) „Valentnost veznika *e* i njegove sinonimske opozicije u jeziku Marka Miljanova”, *Književni jezik* 16/1, 17–24, Sarajevo.
- Ostojić, Branislav (2005) *Kratka pregledna gramatika srpskog jezika i pravopis*, Unireks, Podgorica.
- Palić, Ismail (2003) „O klasifikaciji nepromjenljivih riječi u bosanskome jeziku”, *Pismo* I/1, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 93–102.
- Palić, Ismail (2007) *Sintaksa i semantika načina*, Bookline, Sarajevo.
- Palić, Ismail (2011) „O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku”, *Suvremena lingvistika* 72, 201–217.

- Pranjeković, Ivo (1993) *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjeković, Ivo (1993a) *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pranjeković, Ivo (2001) *Druga hrvatska skladnja. Sintaksičke rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I–IV* (1990) drugo fototipsko izdanje, Matica srpska – Matica hrvatska, Novi Sad – Zagreb.
- Riđanović, Midhat (2003) *Totalni promašaj. Prikaz Gramatike bosanskoga jezika Dž. Jahića, S. Halilovića, I. Palića, Šahinpašić, Sarajevo*.
- Silić, Josip (1984) *Od rečenice do teksta (teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*, SNL, Zagreb.
- Stanojčić, Živojin, Ljubomir Popović (2004) *Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Stevanović, Mihailo (1974) *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Drugo izdanje, Naučna knjiga, Beograd.
- Vajzović, Hanka, Husein Zvrko (1994) *Gramatika bosanskog jezika I.-IV. razred gimnazije*, Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

SUMMARY

Halid Bulić

SIMPLE ADVERBIAL CONNECTORS IN THE BOSNIAN LANGUAGE

The present paper deals with simple adverbial connectors, i.e. adverbs that can have the function of introducing a dependent clause into a complex sentence. The simple adverbial connectors of the Bosnian language include words such as: *dokle*, *dokuda*, *gdje*, *kad*, *kako*, *kamo*, *koliko*, *kuda*, *odakle*, *otkuda* and *pošto*. These words can be used to embed clauses of place, clauses of time, modal clauses, comparative and attributive clauses into a complex sentence. One of the problems with describing simple adverbial connectors is that some of them have the same form as conjunctions. Such adverbs include: *gdje*, *kako* and *kad*. Therefore, the paper distinguishes between cases in which these words are adverbs and the cases in which they are conjunctions. The *gdje* connector is an adverb when it introduces a clause of place, *kako* – when it introduces a modal clause, and *kad* – when it introduces a clause of time. If they introduce clauses with other meanings, these words are categorized as conjunctions. To distinguish between conjunctions and adverbs, a formal test of compatibility with the particle *god* is applied: adverbs can be combined with this particle, and conjunctions cannot. The paper presents a detailed description of simple adverbial connectors in Bosnian and reinforces the boundaries between conjunctions and adverbs, which were, in earlier sources, often set up without any explanations, based on intuition or tradition, and on which there is no agreement among the grammarians.

Key words: *connectors; simple connectors; adverbs; adverbial connectors; conjunctions; complex sentence*